NOVIOTECTO

What's in a name?

Wat zit er in een naam?

NOVIOTECTO is een naam die nieuw lijkt. Hij is samengesteld, bewust gevormd en nergens als zodanig uit een oude taal overgenomen. Toch blijkt hij, wanneer we hem uiteenleggen, een geschiedenis te bevatten die veel ouder is dan de naam zelf. **NOVIO-TECTO.** Twee woorddelen die ieder een eigen spoor volgen en ons uiteindelijk terugbrengen naar talen, volkeren en plaatsen die duizenden jaren van ons verwijderd zijn.

Dat is misschien het merkwaardige aan taal: woorden lijken vaak van het moment, maar hun geschiedenis kan veel verder teruggaan dan degene die ze uitspreekt vermoedt. Een hedendaags woord kan een oude klank bewaren, een plaatsnaam kan een verdwenen taal laten voortleven en een naam kan een spoor bevatten van een cultuur die allang niet meer als zelfstandige cultuur bestaat. Wie zich daarin verdiept, ontdekt dat taal niet alleen een middel is waarmee mensen met elkaar spreken, maar ook een soort geheugen waarin delen van het verleden bewaard blijven.

NOVIOTECTO is daarom een aanleiding om niet alleen naar de betekenis van een naam te vragen, maar ook naar de geschiedenis die achter woorden kan schuilgaan. Wat gebeurt er met een woord wanneer het van de ene gemeenschap naar de andere gaat? Hoe kan men weten dat woorden uit talen die duizenden kilometers en eeuwen van elkaar verwijderd zijn toch verwant zijn? En hoe kan een taal worden gereconstrueerd die zelf nooit is opgeschreven?

Het verhaal begint bij het eerste deel van de naam.

NOVIO

NOVIO verwijst naar een zeer oude woordfamilie rond het begrip *nieuw*. Wie verschillende Europese talen naast elkaar legt, ziet dat dit begrip opvallend veel verwante vormen heeft. Het Latijn kent *novus*, het Grieks *neos* en in de Germaanse talen vinden we vormen die uiteindelijk hebben geleid tot onder meer het Nederlandse *nieuw*, het Duitse *neu* en het Engelse *new*. Ook in Keltische talen zijn vormen bewaard gebleven die met deze woordfamilie worden verbonden, waaronder het element *novio-*.

Op zichzelf zou dat nog slechts een taalkundige curiositeit kunnen zijn. Interessanter wordt het wanneer we ontdekken dat *novio-* niet alleen als zelfstandig woordelement is overgeleverd, maar daadwerkelijk in het landschap van de Keltische wereld terechtkwam.

Voor Nederlandse lezers is er een interessant beginpunt: Nijmegen.

De Romeinen kenden deze plaats als **Noviomagus Batavorum**. De naam Noviomagus is echter niet uniek. Ook elders in het voormalige Keltische en Gallo-Romeinse gebied kwamen plaatsen met een vorm van *Noviomagus* voor. Hetzelfde geldt voor *Noviodunum*, een naam die eveneens op verschillende plaatsen

wordt aangetroffen. Het eerste deel van deze namen is *novio-*, terwijl het tweede deel telkens iets anders aanduidt.

Daarmee verschijnt een interessant patroon. Het woord *novio-* bleef niet ergens in een abstracte woordenschat bestaan, maar werd gebruikt om concrete plaatsen te benoemen. In combinatie met verschillende andere Keltische elementen kon het verwijzen naar een nieuwe marktplaats, een nieuwe versterkte plaats of een andere nieuwe vestiging. Ook andere Keltische plaatsnamen met *novio-* zijn overgeleverd of gereconstrueerd, waaronder vormen als *Novioritum* en *Novioregum*.

Het precieze karakter en de betekenis van sommige van deze namen zijn onderwerp van taalkundige discussie, maar het algemene verschijnsel is duidelijk: *novio-* verschijnt herhaaldelijk in de Keltische toponymie. Het nieuwe kreeg een plaats.

Dat is een opmerkelijk gegeven. Het begrip *nieuw* blijkt hier niet alleen een eigenschap van een voorwerp of een gebeurtenis te zijn, maar wordt onderdeel van de manier waarop mensen hun wereld benoemen. Een nieuwe nederzetting, een nieuwe markt of een nieuwe versterkte plaats krijgt een naam waarin het nieuwe zelf aanwezig is. Het woord wordt daarmee verbonden aan een concrete menselijke handeling: ergens komen, ergens beginnen, ergens een plaats vestigen.

Een woord dat duizenden jaren later nog herkenbaar is, blijkt zo ooit onderdeel te zijn geweest van een levende wereld.

TECTO

Het tweede deel van NOVIOTECTO brengt ons naar een ander spoor.

TECTO doet denken aan het Latijnse *tectum*, dak, bedekking of overdekking, en aan *tegere*, bedekken. Vanuit het Latijn bestaan verbindingen met een veel oudere Indo-Europese woordfamilie rond bedekken en beschermen. Ook in andere oude talen zijn woorden gevonden die hiermee in verband worden gebracht. Het Griekse *stegē* heeft bijvoorbeeld betrekking op een dak of overdekte ruimte, terwijl het Keltisch vormen kent die met huis of beschutting worden verbonden.

Maar ook hier wordt het interessant zodra het woord niet alleen in een woordenboek verschijnt, maar in historische namen.

De Romeinse schrijvers kenden een Keltische stam die zij de **Volcae Tectosages** noemden. De naam is al in de Oudheid overgeleverd en is daardoor een van de opvallende historische getuigen van het element *tecto-/texto-* in de Keltische wereld.

Wat betekende Tectosages precies?

Daar begint de onzekerheid die voor een goed begrip van historische taalkunde juist interessant is. Een oudere interpretatie heeft *tecto-* verbonden met het idee van dak, bedekking of onderdak en heeft de naam daarom wel uitgelegd als iets in de richting van "zij die een dak zoeken" of "zij die onderdak zoeken". Andere moderne etymologische analyses verbinden het Keltische element eerder met bezit of eigendom. De precieze betekenis van de naam staat daarmee niet zonder meer vast.

Dat is geen zwakte van het onderzoek. Het laat juist zien hoe historische taalwetenschap werkt. Wanneer een taal niet rechtstreeks is overgeleverd, kan een mooie betekenis niet zonder meer als waarheid worden aangenomen. Men moet verschillende overgeleverde vormen vergelijken, kijken naar hun klankontwikkeling, hun gebruik en hun verhouding tot andere woorden. Soms blijft er onzekerheid bestaan.

Juist daarom is **Tectosages** zo interessant voor NOVIOTECTO. De naam laat zien dat *tecto-/texto-* geen moderne vondst is, maar een element dat al in de Keltische wereld in namen voorkwam. Andere oude namen en woordvormen kunnen vervolgens worden vergeleken met Keltische woorden, Latijnse vormen als *tectum* en *tegere* en Griekse vormen rond *stegē*. Niet al deze overeenkomsten zijn even zeker of rechtstreeks met elkaar verbonden, maar gezamenlijk vormen zij het materiaal waaruit historische taalkundigen proberen oudere woordfamilies te reconstrueren.

NOVIOTECTO blijkt daarmee een moderne naam te zijn waarin twee woordsporen samenkomen die ieder een veel oudere geschiedenis hebben.

Maar het spoor van TECTO voert ons nog verder, en uiteindelijk zelfs rechtstreeks naar het woord dat voor dit hele verhaal van bijzondere betekenis is: architectuur.

In het Oudgrieks bestond het woord τέκτων (*téktōn*), dat in de oudste teksten wordt gebruikt voor een timmerman, houtbewerker, scheepsbouwer of meer algemeen een kundig ambachtsman. In de *Ilias* en *Odyssee* komt de *téktōn* voor als degene die met hout werkt en gebouwen, ruimten of schepen vervaardigt. Het woord duidt daarmee niet in eerste instantie op een theoretisch ontwerper, maar op iemand die maakt, vormgeeft en bouwt.

Daarmee wordt een andere, voor NOVIOTECTO belangrijke woordgeschiedenis zichtbaar. Het Griekse ἀρχιτέκτων (*architéktōn*) is samengesteld uit *archi-* en *téktōn*. *Archi-* verwijst naar het eerste, voornaamste of leidende; *téktōn* naar de vakman of bouwer. De *architéktōn* was daarmee oorspronkelijk de meester of hoofdman van de bouwers: degene die boven de andere vaklieden stond en het geheel van het bouwen overzag.

Het woord architect is dus niet begonnen als de naam voor iemand die een autonoom ontwerp maakt, los van het bouwen. In zijn Griekse oorsprong staat het juist dicht bij de bouwende vakman. De architect is verbonden met de *téktōn*, met degene die maakt en bouwt. Het woord *architectuur* zelf gaat via het Latijnse *architectura* terug op het Griekse *architektōn*.

Dat geeft het tweede deel van NOVIOTECTO een bijzondere betekenis. TECTO staat niet alleen in een moderne naam, maar raakt aan een zeer oude Europese woordgeschiedenis waarin het maken, het bouwen en het vakmanschap samenkomen. Via het Keltische *tecto-/texto-*, via het Latijnse *tectum* en *tegere*, en

daarnaast via het Griekse *téktōn* en *architéktōn* komen verschillende historische woordsporen samen. Zij hebben niet noodzakelijk allemaal dezelfde etymologische oorsprong of betekenis, maar raken wel aan een opmerkelijk gebied van menselijke activiteit: bedekken, beschermen, maken, bouwen en vormgeven.

Daarmee komt NOVIOTECTO onverwacht dicht bij architectuur.

Niet doordat NOVIOTECTO een ander woord voor architectuur zou zijn, maar doordat het een woorddeel bevat dat ons terugvoert naar een wereld waarin bouwen nog nauw verbonden was met het maken en het vakmanschap. De geschiedenis van *architéktōn* herinnert er bovendien aan dat de oorspronkelijke architect niet los van het bouwen stond. Hij stond er juist middenin.

De Latijnse wereld nam het Griekse woord over als *architectus* en vormde daaruit *architectura*. Via deze weg kwam het woord uiteindelijk terecht in de Europese talen en in het moderne begrip architect en architectuur.

Maar voor NOVIOTECTO is er nog een andere, meer directe lezing van TECTO mogelijk. De verschillende historische etymologieën laten zich niet zonder meer terugbrengen tot één vaststaande betekenis, en dat hoeft ook niet. Binnen de naam NOVIOTECTO kan TECTO worden opgevat vanuit de betekeniswereld van bedekking, bescherming en onderdak: het gebouwde als datgene wat de mens beschutting biedt.

Daarmee ontstaat een eenvoudige samenkomst:

NOVIO — het nieuwe
TECTO — het onderdak

NOVIOTECTO — nieuw onderdak.

Dat is geen historische vertaling van een bestaand Keltisch of Grieks woord. Het is de betekenis die in deze moderne naam bewust wordt samengebracht. Juist daardoor hoeft NOVIOTECTO ook niet te worden belast met een vooraf bepaalde definitie van wat een nieuwe architectuur zou moeten zijn. De naam zegt niet hoe het nieuwe moet worden gebouwd, noch wat architectuur voortaan moet zijn. Hij benoemt iets veel elementairders: nieuw onderdak.

Daarmee ontstaat een onverwachte verbinding tussen de twee woorden waarmee we begonnen.

NOVIO brengt ons naar het Keltische landschap en naar het oude woord voor het nieuwe.

TECTO brengt ons via oude Keltische en klassieke woordvormen naar het bouwen, beschermen en uiteindelijk naar *téktōn*, *architéktōn*, *architectus* en *architectura*.

NOVIOTECTO is daarmee geen historisch woord uit één van deze talen. Het is een moderne naam waarin oude woordwerelden opnieuw bij elkaar worden gebracht. In die naam komen woordsporen samen die een lange Europese geschiedenis van nieuw zijn, beschermen, maken en bouwen zichtbaar maken.

En misschien is juist daarin de kracht van de naam gelegen:

niet een nieuwe architectuur als vooraf bepaald antwoord, maar nieuw onderdak als begin.

Een taal die nooit is opgeschreven

Dat is misschien wel het meest fascinerende onderdeel van het verhaal. Niemand heeft een tekst gevonden die is geschreven in de taal waaruit deze verschillende talen zouden zijn voortgekomen. Er is geen oud boek waarin een onbekende schrijver woorden heeft opgeschreven die wij vervolgens eenvoudig kunnen vertalen. Toch spreken taalkundigen over het **Proto-Indo-Europees**, de gereconstrueerde voorouder van een grote familie van talen.

Het woord "gereconstrueerd" is hierbij essentieel.

Proto-Indo-Europees is geen naam voor een gevonden document en ook niet voor een taal waarvan we precies weten hoe iedere zin heeft geklonken. Het is een wetenschappelijke reconstructie. Taalkundigen vergelijken de oudste beschikbare vormen van verwante talen en zoeken naar regelmatige overeenkomsten. Wanneer zulke overeenkomsten zich op voldoende grote schaal en volgens vaste klankpatronen voordoen, kan men terugredeneren naar een oudere vorm die de verschillende latere vormen kan verklaren.

Daarbij wordt een gereconstrueerde vorm gewoonlijk met een sterretje aangeduid. Een vorm als ***newos** betekent dus niet: "dit woord is ergens gevonden", maar: "op grond van vergelijking wordt deze oudere vorm gereconstrueerd".

Dat is enigszins te vergelijken met archeologie. Een archeoloog vindt zelden een volledig gebouw zoals het er eeuwen geleden uitzag. Hij vindt fundamenten, muren, scherven, sporen van constructies en resten van materialen. Door deze gegevens met elkaar te verbinden kan hij een beeld vormen van wat er ooit heeft gestaan. De taalkundige doet iets vergelijkbaars met woorden en klanken. De oude taal zelf is verdwenen, maar haar sporen zijn bewaard gebleven in de talen die eruit zijn voortgekomen.

Zo ontstaat het beeld van een grote Indo-Europese taalfamilie, met onder meer de Keltische, Germaanse, Italische, Helleense, Baltische, Slavische en Indo-Iraanse takken, naast enkele kleinere afzonderlijke takken zoals het Armeens en het Albanees.

Het gaat daarbij niet om de gedachte dat al deze talen ooit hetzelfde waren in de vorm waarin wij ze nu kennen. Het gaat om een veel oudere gemeenschappelijke taallaag waaruit zij zich in de loop van een zeer lange geschiedenis hebben ontwikkeld.

Hoe taal verandert

Een taal blijft nooit precies dezelfde taal.

Mensen verplaatsen zich, gemeenschappen raken van elkaar gescheiden, groepen komen met elkaar in contact en nemen woorden van elkaar over. Uitspraak verandert langzaam, soms bijna ongemerkt. Een klank die door een generatie op een bepaalde manier wordt uitgesproken, kan enkele eeuwen later anders klinken. Woorden krijgen nieuwe betekenissen, oude betekenissen verdwijnen en nieuwe woorden worden gevormd.

Zo kan een taal zich geleidelijk ontwikkelen zonder dat haar gebruikers op enig moment besluiten dat zij vanaf morgen een andere taal zullen spreken.

Er is geen scherp moment waarop iemand zegt: vanaf vandaag spreken wij een nieuwe taal.

Het proces is veel geleidelijker. Een dialect kan zich steeds verder van andere dialecten ontwikkelen. Een groep die geografisch geïsoleerd raakt, ontwikkelt eigen klank- en woordvormen. Contact met andere volkeren brengt nieuwe woorden binnen. Politieke en culturele veranderingen kunnen ertoe leiden dat een bepaalde taal prestigieuzer wordt dan een andere. Uiteindelijk kunnen talen ontstaan die voor hun sprekers vanzelfsprekend verschillend zijn, terwijl zij voor de historische taalkundige nog duidelijke verwantschappen vertonen.

Daarom kan een woord als *nieuw* in verschillende talen verschillende vormen krijgen en toch herkenbaar verwant blijven. *Novus*, *neos*, Keltische vormen rond *novio-* en Germaanse vormen rond *new-* lijken op het eerste gezicht verschillend, maar hun overeenkomsten krijgen betekenis wanneer zij worden gezien binnen het grotere patroon van regelmatige klankveranderingen.

Een woord reist dus niet als een onveranderlijk object door de geschiedenis. Het verandert terwijl het reist.

Een woord draagt zijn verleden mee

Dat maakt taal bijzonder. Een woord is altijd van het heden, omdat het nu wordt uitgesproken, maar het kan tegelijkertijd een verleden in zich dragen dat veel ouder is dan zijn huidige gebruiker.

Wij zeggen *nieuw* zonder daarbij aan Latijn *novus*, Grieks *neos* of Keltisch *novio-* te denken. Toch maakt de geschiedenis van het woord deel uit van wat het woord geworden is. Wij hoeven die geschiedenis niet te kennen om het te kunnen gebruiken.

Hetzelfde geldt voor plaatsnamen. Wie vandaag in Nijmegen woont of de naam Nijmegen uitspreekt, hoeft niet te weten dat de Romeinen daar een **Noviomagus** kenden. De historische betekenis is niet verdwenen omdat niemand er dagelijks over nadenkt. Zij is eenvoudigweg onderdeel geworden van een veel langere

ontwikkeling waarin namen veranderen, talen elkaar beïnvloeden en oude woorden nieuwe vormen aannemen.

Taal bewaart daardoor niet alleen informatie. Zij bewaart ook **sporen**.

Soms zijn die sporen helder. Soms zijn ze gedeeltelijk verdwenen. Soms moeten ze door vergelijking worden gereconstrueerd. En soms weten we niet zeker welke betekenis een oud woord precies had. Maar zelfs die onzekerheid vertelt iets: het verleden is niet volledig toegankelijk, maar het is ook niet volledig verdwenen.

Het nieuwe is ouder dan de moderniteit

Daarmee keren we terug naar **NOVIO**.

Het woord *nieuw* lijkt vandaag bijna vanzelfsprekend verbonden met moderniteit. Het nieuwe wordt vaak opgevat als datgene wat anders is dan wat ervoor bestond, als innovatie, vernieuwing of breuk met het verleden. Maar het woord zelf is veel ouder dan de moderne wereld en veel ouder dan het begrip moderniteit.

Dat opent een andere gedachte.

Nieuw hoeft niet noodzakelijk te betekenen dat iets zonder voorgeschiedenis ontstaat. Het kan ook betekenen dat iets opnieuw verschijnt, opnieuw wordt gemaakt, opnieuw wordt verstaan of in een nieuwe situatie opnieuw betekenis krijgt.

Dat is geen historische definitie van de Indo-Europese wortel. Het is een gedachte die wij vanuit de geschiedenis van het woord kunnen ontwikkelen.

Het nieuwe hoeft dan geen ontkenning van het oude te zijn.

Het kan er juist uit voortkomen.

Misschien is dat ook waarom het zo interessant is dat *novio-* in oude Keltische plaatsnamen telkens opnieuw werd verbonden met concrete menselijke situaties. Het woord zelf was niet telkens nieuw. **Het werd opnieuw gebruikt om iets nieuws aan te duiden.**

Hetzelfde oude woord kon telkens opnieuw een nieuwe plaats benoemen.

Wat zit er dan in NOVIOTECTO?

Na deze omweg kunnen we terugkeren naar de naam waarmee het begon.

NOVIO-TECTO.

NOVIO voert ons naar een oude Indo-Europese woordfamilie rond het nieuwe en naar de Keltische wereld waarin *novio-* zichtbaar in het landschap terechtkwam. Noviomagus, Noviodunum en andere namen laten zien hoe een oud woordelement werd gebruikt om nieuwe menselijke plaatsen te benoemen.

TECTO brengt ons naar een ander spoor, zichtbaar in historische Keltische namen als Tectosages en verbonden met een bredere geschiedenis van woorden rond bedekking, bescherming, huis en dak, al blijft de precieze etymologische betekenis van sommige Keltische vormen onderwerp van discussie.

De moderne naam NOVIOTECTO is daarmee geen oud Keltisch woord en pretendeert dat ook niet te zijn. Het is een nieuwe samenstelling waarin oude woordwerelden opnieuw bij elkaar worden gebracht.

En juist daarin zit misschien de meest interessante betekenis van de naam.

Het nieuwe wordt hier niet tegenover het oude geplaatst.

Het nieuwe ontstaat uit het opnieuw samenbrengen van iets ouds.

Een hommage aan de Kelten

Er is nog een reden waarom de Keltische sporen in NOVIOTECTO betekenis hebben.

De Kelten waren geen homogeen volk dat ooit een centraal bestuurd "Keltisch rijk" vormde. Het ging om uiteenlopende gemeenschappen die verschillende talen en culturele tradities kenden en die zich over een groot deel van Europa manifesteerden. Hun aanwezigheid is terug te vinden in archeologische vondsten, historische bronnen, talen, persoonsnamen en vooral ook in plaatsnamen. De Romeinse verovering betekende niet dat deze wereld plotseling verdween. Veel van haar sporen werden opgenomen in de Gallo-Romeinse wereld en bleven, soms sterk veranderd, in het Europese landschap aanwezig.

Juist daarom is het bijzonder dat een klein woordelement als *novio-* nog altijd zichtbaar kan zijn in namen van plaatsen die wij vandaag kennen of waarvan de historische resten nog herkenbaar zijn.

NOVIOTECTO is daarom ook een **hommage aan de Kelten**. Niet omdat de naam zelf een Keltische naam zou zijn, maar omdat een belangrijk deel van zijn taalkundige geschiedenis naar de Keltische wereld voert. Een cultuurwereld die gedurende vele eeuwen in een groot deel van Europa betekenis had en waarvan veel oorspronkelijke vormen zijn verdwenen, maar waarvan de sporen nog altijd aanwezig zijn.

Een naam kan zo onverwacht een herinnering worden.

Niet noodzakelijk een herinnering aan één bepaalde gebeurtenis, maar aan een wereld die ooit bestond en die via taal, plaatsnamen en woorden gedeeltelijk tot in het heden is doorgedrongen.

What's in a name?

We begonnen met één naam.

NOVIOTECTO.

Wat aanvankelijk een nieuw en samengesteld woord leek, bracht ons naar NOVIO en TECTO, naar Noviomagus en Noviodunum, naar de Volcae Tectosages, naar Keltische talen en Latijnse en Griekse verwanten, en uiteindelijk naar een taal die zelf nooit is opgeschreven maar uit haar nakomelingen gedeeltelijk kan worden gereconstrueerd.

Een naam blijkt daarmee geen eindpunt te zijn.

Een naam kan een spoor bevatten van een taal, een taal kan een spoor bevatten van een cultuur, en een cultuur kan sporen nalaten in een landschap dat lang na haar verdwijnen nog bestaat.

Misschien is dat uiteindelijk wat er in een naam zit.

Niet alleen een betekenis.

Maar een geschiedenis.

What's in a name?

Soms een hele wereld.

Robert Geurten
Oktober 2026